

روزنامه خاطرات سیدمحمد کمره‌ای

○ رحیم نیکبخت

○ روزنامه خاطرات سیدمحمد کمره‌ای (برآمدن دولت وثوق‌الدوله و مقدمات کودتای سوم اسفند)
○ به کوشش: محمدجواد مرادی نیا
○ ناشر: نشر و پژوهش شیرازه، تهران، ۱۳۸۲، ۱۸۵۴، ص ۲، ج ۲، ۱۴۰۰۰ ریال، شابک: ۹۶۴-۷۷۶۸-۲۱-۴

کتاب ماه تاریخ و جغرافیا
دی و بهمن ماه ۱۳۸۲

۹۸

حوادث، از اسفند ۱۲۹۷ تا آذر سال ۱۲۹۹ را دربرمی‌گیرد. پیوست‌های گوناگون، تعدادی سند و عکس و سرانجام فهرست مفصل اعلام این کتاب ۱۸۵۴ صفحه‌ای را تشکیل می‌دهد. فهرست اعلام کتاب نیز توسط پژوهشگر توانا آقای محمود طاهر احمدی، از کارشناسان زنده سازمان اسناد ملی تهیه شده است. کوششگر این مجموعه، محمدجواد مرادی نیا،^۱ خاطرات فوق را از ۲۹ دفتر یادداشت روزانه باقی مانده از سیدمحمد کمره‌ای برای چاپ آماده نموده است. خاطراتی که به جهت دقت ثبت حوادث و رعایت انصاف، ارزش فراوان دارد. آشنایی و آگاهی از نقش سیدمحمد کمره‌ای - داماد عمه امام خمینی (ره) - در این برهه خطرناک، به روشن نمودن بخشی از تاریخ معاصر ایران کمک می‌نماید، به‌ویژه که او در بحرانی‌ترین مقطع تاریخ ایران از نزدیک دستی بر آتش حوادث داشته است. موضوع مهمی که از مطالعه این یادداشت‌ها برمی‌آید، از نظر دبیر مجموعه تاریخ معاصر نشر و پژوهش شیرازه آقای کاوه بیات چنین بیان شده است:

«بحران و تزلزلی است که در این مقطع بخش مهمی از نیروهای سیاسی کشور را فراگرفته بود. از یک سو شک و تردیدی دامنگیر بخش پاک و منزهدطلب این نیروها که در نهایت به صورت نوعی وسواس حاد سیاسی باعث انفعال آن گشت و از سوی دیگر بی‌پروایی و مجموعه‌ای از چرخش‌های پی در پی سیاسی که در نهایت موجب بی‌اعتباری بخش عمل‌گرا و نه‌چندان منزهدطلب آن شد؛ وضعیتی که از درون آن جز یک دگرگونی عمده و برآمدن نیروهای جدید سیاسی، حاصل دیگری نمی‌توانست به بار آید» (ص ۳۴)

در تاریخ معاصر ایران یکی از مقاطع مهم و مبهم، دوره فتح تهران توسط مشروطه‌خواهان تا روی کار آمدن رضاخان است. در آن دوران تعدد و تنوع جریان‌های سیاسی داخلی و حضور فعال و بی‌قید و شرط قدرتهای خارجی در صحنه سیاست ایران برای تأمین هرچه بیشتر منافع دولت‌های متبوع خود، افول و اضمحلال قدرت سلطنت مستبد قاجاریه از یک طرف و ناکارآمدی مشروطیت از طرف دیگر (نبود دولت مقتدر) عرصه را برای آشفتن‌تر کردن اوضاع مهیا نموده بود. قحطی، گرسنگی، شورش، ناامنی و غیره از خصایص این دوره تیره است.

بررسی این مقطع تاریخ ایران به جهت عوامل فوق از سخت‌ترین پژوهش‌های تاریخی به حساب می‌آید. منابعی که برای این مقطع مورد مراجعه محققان قرار می‌گیرد، کتابها، روزنامه‌ها و نشریات متعدد آن دوره است. ضمن آنکه انتشار برخی از اسناد دولتی^۱ (داخلی و خارجی) و خصوصی و انبوهی اسناد منتشر نشده، روشنگر برخی از زوایای تاریخ است.

در کنار این دو منبع، خاطرات برخی افراد مؤثر در حوادث برای ترسیم تصویری روشن از وقایع آن زمان، کاربرد اساسی دارد. یکی از خاطرات جالب و منحصر به فردی که نویسنده در آن به صورت روزشمار و روزانه با دقت و موشکافی خاصی به گزارش دیده‌ها و شنیده‌های حساس پرداخته، **روزنامه خاطرات سیدمحمد کمره‌ای** است. آنچه بر اهمیت این خاطرات افزوده، حضور فعال و مؤثر شخص راوی در جریان‌های سیاسی آن مقطع است. جلد اول خاطرات روزانه، از اردیبهشت سال ۱۲۹۶ تا بهمن ۱۲۹۷ و جلد دوم روزشمار

سیدمحمد کمره‌ای (سمت چپ)

یکی از خاطرات جالب و منحصر به فردی که نویسنده در آن به صورت روزشمار و روزانه با دقت و موشکافی خاصی به گزارش دیده‌ها و شنیده‌های حساس پرداخته، «روزنامه خاطرات سیدمحمد کمره‌ای» است. آنچه بر اهمیت این خاطرات افزوده، حضور فعال و مؤثر شخص راوی در جریان‌های سیاسی آن مقطع است

با این توصیفات شاه بیت یادداشت‌های روزانه کمره‌ای را مصحح محترم چنین بازگو می‌کند:

«بحث چه باید کرد؟ است. او پس از مشاهده اوضاع ناگوار کشور و دردهای فراوانی که از آنها به کرات یاد کرده، از خود می‌پرسد «چه باید کرد؟» به نظر می‌رسد این سؤال کم و بیش بی‌پاسخ پرسش مشترک همه ایرانیان وطن‌خواهی بود که آرزوی ایرانی آباد و آزاد در سر داشتند و برای رسیدن به آن انقلاب مشروطیت را در انداخته و فداکاری کرده بودند» (ص ۴۵)

در خاطرات روزشمار سیدمحمد کمره‌ای، علاوه بر موضوعات متنوع سیاسی آن ایام و حتی برخی مسایل شخصی، از بیشتر رجال سیاسی فعال این مقطع مطالب جالب توجهی نقل شده است که در منابع دیگر دیده نمی‌شود. خاطراتی از رجالی چون آیت‌الله مدرس، دکتر مصدق، ملک‌الشعرا بهار، میرزا کوچک‌خان، شیخ محمد خیابانی، علی‌اکبر دهخدا، فرخی یزدی و... این خاطرات را می‌توان فرهنگ رجال سیاسی فعال این دوره به حساب آورد. موضوعاتی که در این خاطرات فراروی محققان و پژوهشگران تاریخ معاصر گسترده شده، موارد زیر است؛ با جزئیات و گزارش‌های لحظه به لحظه:

ضمن ارج‌گذاری به زحمات طاقت‌فرسای مصحح در ارائه متن منقح خاطرات کمره‌ای، به نظر می‌رسد این اثر پرچم و پرمحتوا و ارزشمند که بی‌شک از منابع مهم و محل مراجعه محققان تاریخ خواهد بود، فرهنگ اعلام توصیفی جامعی نیز نیازمند باشد که امید است چنین تکمله‌ای چاپ و در اختیار علاقمندان قرار گیرد.

«اشاره به نقش خارجی‌ها به ویژه انگلیس در تشکیل کابینه‌های دولت ایران؛ شرح مصائب ملت ایران در خلال سال‌های جنگ جهانی اول و پس از آن؛ نحوه انتصاب مستولان دولتی و حکومتی پس از مشروطه؛ دسته‌بندی فراوان با هدف سهیم شدن در قدرت؛ احزاب مختلف به ویژه حزب دمکرات و جناح‌های تشکیل‌دهنده و ضد آن تشکیل، ماجرای کمیته مجازات و اعضای زندانی و معدوم آن، قرارداد ۱۹۱۹ م. و جریان‌های مخالف آن، شکوه و شکایت از اوضاع بد روزگار، تلاش فراوان برای به زیر کشیدن وثوق‌الدوله از نخست‌وزیری و ماجرای جنگل و قیام شیخ محمد خیابانی و جلسات لژ بیداری...»

از نکات جالب توجه حیات سیاسی سیدمحمد کمره‌ای، یکی انعقاد مجلس ترحیم برای شیخ محمد خیابانی پس از قتل او است که با ممانعت دولت مشیرالدوله مواجه می‌شود (رک: ج ۲، صص ۱۵۷۸، ۱۵۸۵، ۱۵۸۹ و...)، دیگری برگزاری مراسم ترحیم برای آیت‌الله سیدحسن مدرس در منزل خود و ممانعت شهربانی از ورود مردم به آن مجلس ترحیم در سال ۱۳۱۶ شمسی است.

پی‌نوشت‌ها:

- خوشبختانه اسناد ارزشمند مجلس شورای ملی سابق برای استفاده محققان در حال آماده‌سازی می‌باشد. از مجموعه اسناد منتشر شده خارجی اثر زیر اهمیت دارد: Iran Political Diaries 1881-1965, Archive Editions limited, 1997.
- محمدجواد مرادی‌نیا متولد ۱۳۴۵ شمسی در خمین، آثار زیر را تاکنون در مورد رجال و تاریخ زادگاهش منتشر کرده است:
 - خاطرات آیت... پسندیده، تهران، حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴.
 - خمین در گذرگاه تاریخ، قم، نورالسادا، ۱۳۸۰.
 - خمین در انقلاب اسلامی، تهران، نشر عروج، ۱۳۷۷.